

פרשת ראה שנת תש"פ

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

הואיל משה

ועיין בטו"ז או"ח סי' תצ"ח (סק"ב) האריך הרבה ליישב שיטת ר"ת שתמה על מנהג העולם להצריך הכנה ובתו"ד וז"ל, ומש"כ ר"י על ר"ת דעכ"פ בעינין דקר נעוץ כדאמר רב, נראה דר"ת לא ס"ל כן, אלא כיון דב"ה ס"ל לקולא דאפילו לכתחלה שוחט וחופר ומכסה, דס"ל דעשה דוכסהו בעפר (או עשה דשמחת דיו"ט כגויסת הרבינו חננאל שם) דוחה ל"ת דלא תעשה כל מלאכה, דהא רש"י כתב דדוקא לרב יהודה לא ס"ל הך דחייה מדהצריך דקר נעוץ, ועכשיו יהיה דברי ר"י על ב"ש דס"ל אליבא דר"ת דדוקא בדיעבד מותר, ממילא אין כאן עשה דוחה ל"ת אז צריך דקר נעוץ, אבל לב"ה אליבא דר"ת ודאי עשה דוחה ל"ת ומותר לכתחלה בכל גווני, ואע"ג דבדף ח' אמרינן דאין עשה דוחה לתו"ע, הא כתבו התוס' דרבא לא ס"ל דיש עשה ול"ת ביו"ט ור"י ס"ל כרבא.

והא דאמרינן ע"כ לא אמרי ב"ש אלא דאיכא דקר נעוץ, היינו קודם שאמרנו מוחלפת השיטה, אבל למסקנא אמרינן מאן דמיקל מיקל אפילו בכל גווני מטעם שאמרנו וכו', ור"י דמוקי לה בדקר נעוץ היינו למאן דס"ל דאין עשה דוחה ל"ת מדלא התיר אלא דיעבד, אבל ב"ה ס"ל באמת שחופר ומכסה, כמו דאמרינן בגמ' לב"ש בלא מוחלפת, הבא לימלך א"ל לכתחלה שחוט וחפור וכסי, אלא דאנו להלכה לא מקלינן כר"ת אלא בדיעבד סמכינן עליה כדאשכחן בגמ' גם כן חילוק בין לכתחלה או דיעבד כדתנן ומודים וכו' עיי"ש.

מבואר מדבריו דיסוד האי מילתא אי שרי לכתחלה לחפור בדקר ולכסות תליא בהא, אי אמרינן דאתי עשה דוכסהו בעפר (או עשה דשמחת יו"ט) ודחי ל"ת דמלאכת יו"ט, ולכן ס"ל לב"ה, אליבא דר"ת דמוחלפת השיטה קאי על הא דהשוחט, דמותר אף לכתחלה לחפור ולכסות אפילו כשאין לו דקר נעוץ דעשה דוחה ל"ת, וב"ש חולקין דס"ל דלא אמרינן בזה עשה דוחה ל"ת, ומשו"ה אין לשחוט לכתחלה, ורק כששחט יחפור בדקר ויכסה.

ולכאורה יש להעיר, דאיתא במסכת שבת (דף ק"ג.) החורש כל שהוא עיי"ש, וכ"כ הרמב"ם בהל' שבת (פ"ח-ה"א) וז"ל, החורש כל שהוא חייב עכ"ל, ובפמ"ג בפתיחה כוללת להל' שבת [ד"ה והוי יודע (השני)] מביא מש"כ רשיו"ל במסכת שבת (דף ע"ג.) ד"ה האופה וז"ל, ושיעורן של אלו כגרוגרת חוץ מחורש עכ"ל, הרי דרש"י ס"ל שחורש אינה צריכה שיעור וחייב בכל שהוא

כי ירחיב ה' אלקיך את גבלך כאשר דבר לך ואמרת אכלה בשר כי תאוו נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר: ואיתא במדרש רבה (פרשה ד-ו) הלכה, אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לכסות דם שחיטה ביו"ט, כך שנו חכמים, השוחט חיה ועוף ביו"ט, ב"ש אומרים יחפור בדקר ויכסה, ובה"א לא ישחוט אלא א"כ היה לו עפר מוכן מבעוד יום עיי"ש, וצ"ב שייכות הלכה זו לפסוק הנ"ל.

והנבס"ד, דאיתא במסכת ביצה (דף ט:) אבל מטהו מחלון לחלון וכו', אלמא גבי שמחת יו"ט בית שמאי לחומרא ובית הלל לקולא, ורמינהו השוחט חיה ועוף ביו"ט, בש"א יחפור בדקר ויכסה, ובה"א לא ישחוט אלא אם כן היה לו עפר מוכן מבעוד יום, אמר ר' יוחנן מוחלפת השיטה וכו' עיי"ש, ופירש"י, דכאן במטהו מחלון לחלון הוחלפה שיטתן, אבל המשנה דהשוחט כדקאי קאי, ולב"ה לא ישחוט א"כ היה לו עפר מוכן מבעוד יום.

אך התוס' (ד"ה אמר רי"ח) הביאו שיטת ר"ת דמוחלפת השיטה היינו ההיא דהשוחט, דב"ה סברי יחפור בדקר ויכסה, וב"ש סברי לא ישחוט א"כ היה לו עפר מוכן מבעוד יום עיי"ש.

וכתבו התוס' (טו) וז"ל, ואומר ר"ת תמיה אני על מה הצריכו העולם הכנה, וזכור אני דבימי נערותי לא הוי מצריכין כלל, אך עתה לפי מה שטעו דסבורים דמוחלפת השיטה לא קאי אהשוחט וכו' וב"ה לחומרא לפיכך מצריכין הכנה, ומיהו זה אינו דלפי פירושו נמי לכל הפחות סברי ב"ה מאי דסברי ב"ש מעיקרא וב"ש בעי דקר נעוץ עכ"ל.

והיינו דמבואר לעיל (דף ע"ג), ומודים שאם שחט יחפור בדקר ויכסה, אמר רבי זריקא אמר רב יהודה, והוא שיש לו דקר נעוץ מבעוד יום עיי"ש, וס"ל לתוס' דהא דבעי רב יהודה דקר נעוץ מבעוד יום לא קאי על מ"ש דמודים ב"ה שאם שחט יחפור בדקר ויכסה, אלא קאי אמילתיה דב"ש דיחפור בדקר ויכסה דבעי שיהא דקר נעוץ מבעו"י משום הכנה, ולכן הקשו התוס' דאף לפר"ת דאפכינן שיטת ב"ש וב"ה, וב"ה לקולא, מ"מ סברי ב"ה מאי דס"ל לב"ש מעיקרא וצריך דקר נעוץ משום הכנה, ולכן הצריכו העולם הכנה אף לפי דעת ר"ת דבההיא דהשוחט הוחלפה שיטתן עיי"ש בתוס'.

ובמסכת שבת (דף ק"ג.) איתא, חורש כל שהוא למאי חזי, ומשני חזי לביזרא דקרא (לזרוע בתוכה נימא של דלעת), דכוותה גבי משכן, שכן ראוי לקלח אחד של סמנין עיי"ש, וכתב רש"י ד"ה לביזרא וז"ל, ואע"ג דשנינו לעיל (דף ע"ג:) לענין הוצאת זרע דלועין שנים שאין אדם טורח בנימא אחת, הני מילי הוצאה דכי מפיק תרתי מפיק כי הדדי שאינו זורע אחת לבדה אבל לענין חרישה כל גומא וגומא באפי נפשה עביד לה עכ"ל.

ובחידושי המאירי כתב וז"ל, ויש מוחין פירוש זה, שאף חרישה י"ל בה שאין אדם חורש בשביל זרע אחד, ומפרשים בה לכיזרא דקרא לחרוש סביבות הזרע שכל שהוא לזרע טורח הוא אף באחת, ויש גורסים לביזרא דקרא ר"ל שהושים גומא אחת, בעיקר הזרע ומתמלאת מים ואף במשכן היתה שם חרישה בשיעור מועט לקלח של סמנים עכ"ל, מבואר דשיעור זרע קטן מיהא בעינן, ועיין בחידושי הר"ן עמ"ס שבת (סו).

ובהגהות הר"פ פערלא על המנחת חינוך כתב וז"ל, מה שכתב המנ"ח והנה במלאכות הללו יש מהן שאין צריך שיעור כגון החורש והמבעיר, אשתמיטתיה גמרא ערוכה בפרק כלל גדול (דף ע"ג.) דאיתא שם, תנן אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, והוינן בה מנינא למה לי, ואמר ר' יוחנן שאם עשאן כולם בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת, ומוקמינן לה שטעה בשיעורין, היינו דידע ליה לשבת באיסורין וטעה בשיעורין שנתכוין לפחות מכשיעור ועשה כשיעור עיי"ש, וכתב רש"י ד"ה משכחת לה וז"ל דלכולן יש שיעור עכ"ל, הרי דכל מלאכת שבת יש להן שיעור.

ובמסכת כריתות (דף י"ז.) ברש"י ד"ה אלא כתב, שהמוסיף אריגה אחת על האריג דומה כחורש חצי שיעור וזרוע חצי שיעור עיי"ש, ומשמע דאף לחרישה וזריעה איכא שיעורא, [ועיין בספר תוצאות חיים (סי' י"ד סק"א) שהעיר על מש"כ רש"י חורש חצי שיעור, והרי בחרישה ודאי ליכא שיעור כדתנן החורש כל שהוא עיי"ש], ובירושלמי מסכת שבת (פ"ה"ב) איתא, כמה יחרוש ויהא חייב, רבי מתניה אמר כדי ליטע כרישה, רב אחא בר רב כדי ליטע זכרותה של חטיטין עיי"ש, וכתב האור זרוע בהל' שבת מלאכת זרוע (אות ד') שהמחלוקת בירושלמי היא כמה הוא שיעור כל שהוא עיי"ש, ובספר הקובץ על הרמב"ם (פ"ח-ה"א) כתב, דאין מחלוקת בין בבלי וירושלמי בזה, דודאי כל שהוא לאו דוקא עיי"ש, ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' צ"ג) עיי"ש.

ומעתה אף דהדין בשו"ע דצריכין לכסות כל הדם, מ"מ בודאי מקיים המצוה בכיסוי כל דהוא, וא"כ הרי הוי אפשר לקיי"ש לחרוש פחות מכשיעור ולכסות הדם, דלגבי לאו דיו"ט לא יהיה איסור כיון דלא חרש כשיעור והמ"ע דכיסוי מקיים א"כ אפשר לקיים שניהם.

ובספר עצי זית פרשת יתרו (אות א') כתב לפרש לשון רש"י במתניתין ריש מסכת ר"ה, באחד בתשרי ר"ה לשמיטין שאסור לחרוש ולזרוע מה"ת, וקשה הא בלא זה אסור לחרוש מכח יו"ט, וע"כ דיש חילוק דלענין שבת כל שהוא לאו דוקא וכמפורש בלשון הירושלמי מסכת שבת (פ"ה"ב) כמה יחרש ויהא חייב (ובפ"ג דקשה לי כל שהוא מה חזי) כדי ליטע כרישה וכדי ליטע זכרותה של חטיטין עיי"ש, הרי מבואר דצריך שיעור לחרישה, וכן מבואר להדיא ברש"י מסכת כריתות (דף י"ז.) ד"ה אלא, והעיר המנ"ח, דזהו רק לענין שבת, אבל לענין שמיטה דכתיב לא תזרע, ודאי בכל שהוא משמע, ורק לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, וכיון דצריך מלאכת מחשבת צריך שיעור, א"כ רש"י לשיטתיה דחרישה בשבת בעינן שיעור, שפיר כתב באחד בתשרי ר"ה לשמיטין שאסור לחרוש מה"ת היינו לענין כל שהוא, דגבי שמיטה גם כל שהוא אסור, אבל לענין יו"ט שפיר צריך שיעור לחרישה לדעת רש"י.

אך לכאורה י"ל, דאם זרע חצי שיעור בשמיטה יהיה חייב גם משום יו"ט מטעם אחשביה, כיון דהוי שיעור לענין שמיטה, יהיה שיעור גם לענין יו"ט, כמו שהעיר המנ"ח באמת, דאף לדעת רש"י דלזריעה בעינן שיעור בשבת, מ"מ אם עבר באותה חרישה וזריעה עוד לאו והוא בכל שהוא, כגון שזרע בשבת כלאים, כיון דחייב על כלאים כל שהוא, חייב גם על איסור שבת על כל שהוא מטעם אחשביה עיי"ש.

אך י"ל דרק כשזרע בשבת כלאים אמרינן אחשביה כיון דהוי שיעור לענין כלאים הוה שיעור לשבת, אבל בזרע בשמיטה לא שייך לומר כיון דהוה שיעור לשמיטה הוי שיעור לשבת, משום דשמיטה לא הוי האיסור על הגברא דאסור לעשות מלאכה, רק דהאיסור הוא על הקרקע דקרקע אסור במלאכה, משא"כ בשבת ויו"ט דהאיסור הוא על הגברא, ולא שייך לומר כיון דהוי שיעור לשמיטה הוי שיעור לשבת, דרק לשמיטה כיון דהוא איסור על הקרקע שפיר לא צריך שיעור לחרישה ולזריעה, אבל שבת דהאיסור הוא על האדם בעינן שפיר שיעור.

ודומה לזה כתב בתשובת הרלב"ח (סי' י"ח), לפרש דברי הרמב"ם בהל' חמץ ומצה (פ"א-ה"ז) שכתב דהאוכל חמץ אסור בכל שהוא משום שנאמר לא יאכל (בצירי) חמץ, וכתב, דבענין שיעור אכילה בכזית יש הבדל בין אם תלה הכתוב באדם אזי אין אכילה פחות מכזית, אבל אם תלה הדבר בנאכל אפילו פחות מכזית מקרי נאכל, וע"כ בחמץ דכתיב לא יאכל (בצירי) על הנאכל סגי בכל שהוא, וה"ה גבי שמיטה דהוא על הקרקע לא בעי שיעור, אבל גבי שבת דהוא על האדם צריך שיעור, ולא שייך בזה אחשביה מגברא לחפצא עיי"ש, ועיין בספר אתון דאורייתא (כלל א') דלהכי נקט הזרוע ולא הזריעה להורות שהוא רק גברא עיי"ש.

נבילה וטריפה ויחול על איסור חלב עיי"ש, ואיתא במסכת נזיר (דף ד.) דקרא דיין ושכר יזיר אתיא לאומר שבועה שאשתה וחזר ואמר הריני נזיר דאתיא נזירות וחיילא על שבועה עיי"ש, ושמענין מזה נמי דאמרינן כולל והוה שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין עיי"ש.

ובספר צפנת פענח החדש (ערך ארץ ישראל אופן ה) כתב לתרץ מה שהקשו המפרשים למה לא ירש ישמעאל כלום מארץ ישראל מנחלת אביו אברהם, ואין לומר מפני שהיה רשע, דהא קיי"ל אין מעבירין נחלה אפילו מברא בישא לטבא, ותירץ עפי"מ דמבואר בגמ' קידושין (ס"ז:) דשפחה כיון שאין קידושין תופסין בה הולד כמותה, ומתייחס אחריה ולא אחר האב עיי"ש, וא"כ ישמעאל שהוא ולד הגר שהיתה שפחה, אינו בכלל זרע אברהם שיירש אותו, ולכן לא נטל חלק בארץ ישראל עיי"ש.

אמנם הרי"ף (בב"ב דיבמות) מביא משמ"י דרב נטרונאי גאון דהא דתנן דולד שפחה הולד כמוה, ה"מ בבא על שפחת אחרים שאין לו קנין בה, אבל הבא על שפחת עצמו הולד כמוהו, דחזקה שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ובוודאי שיחררה קודם שבא עליה, ולכן מתייחס הולד אחר האב עיי"ש, וכן נפסק בשו"ע יו"ד (סי' רס"ז סעיף ט), ולפי"ז הגר שהיתה שפחת אברהם, בודאי שיחררה קודם שבא עליה, וא"כ שוב מתייחס ישמעאל אחריו, והדקל"ד למה לא ירש כלום מנחלת אברהם.

והנה י"ל הטעם דאברהם אבינו לא שחרר את הגר, דהנה בספר שושנת העמקים (סוף כלל ה) הקשה, דלרבא דס"ל במסכת תמורה (דף ד.) דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, א"כ איך מועיל שחרור בכל מקום, הא אמרינן במסכת גיטין (דף ל"ח), אמר רב יהודה אמר שמואל, כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו עיי"ש, וא"כ אף אם שחרר העבד, כיון דהוא דבר איסור נימא דלא מהני, ותירץ כיון דילפינן לה לה מאשה, וגבי אשה כתבו התוס' במסכת תמורה (דף ה.) ד"ה מיתבי, דבגט לא שייך אי עביד לא מהני דילפינן ממיתה עיי"ש, ולפי"ז י"ל גבי עבד כיון דילפינן לה לה מאשה ג"כ מהני השטר שחרור אף דאסור לשחררו עכ"ד.

ואיתא במדרש רבה פרשת לך לך (פרשה מ"ד) דלא ניתנו גזירות שוה לאברהם אבינו עיי"ש, ועיין בבית האוצר חלק א' (כלל א' אות ב") שכתב בכוונת המדרש, דכיון דאין אדם דן גזרה שוה מעצמו אלא אם כן קיבלה מרבו, על כן לא היה אברהם יכול לדון גזרה שוה, דנהי דידע מעצמו את התורה ברוח קדשו, עם כל זה הרי לא נאמרה וניתנה הגזרה שוה, וגזרה שוה אין אדם דן מעצמו עיי"ש, ולפי"ז יש לומר דלכן לא שחרר אברהם אבינו את הגר, כיון דהשחרור לא מהני, דהא כל הטעם דלא אמרינן בשחרר את עבדו אי עביד לא מהני, משום דילפינן לה לה מאשה, וא"כ לאברהם אבינו דלא ניתנו הגז"ש, וליכא הגז"ש דלה לה מאשה, א"כ לא מהני השחרור.

ואיתא במכות (דף כ"א), יש חורש תלם אחד וחייב עליה משום שמונה לאוין, החורש בשור וחמור והן מוקדשין וכלאים בכרם ובשביעית ויו"ט וכהן ונזיר בבית הטומאה עיי"ש, ובגמ' (דף כ"ב) פריך, וליחשוב נמי כגון דאמר שבועה שלא אחרוש ביו"ט, ומשני התם לא קא חלה שבועה מושבע ועומד מהר סיני הוא, ופריך וליחשוב כגון דאמר שבועה שלא אחרוש בין בחול בין ביו"ט, דמגו דחלה עליה שבועה בחול חלה עליה נמי ביו"ט, ומסיק דהאי תנא ליי"ל איסור כולל עיי"ש.

והקשה השעה"מ (פ"ח מה' מאכ"א ה"ו) דאיך מוקמינן מתני' כהתנא דלי"ל כולל, והרי קתני בשביעית ויו"ט, וכיון דהתנא ליי"ל כולל תקשי היכי מיחייב אחרישה משום יו"ט הא אין איסור חל על איסור, דמכיון שנכנס שביעית הרי הוא אסור לחרוש, והיכי אתי איסור חרישה דיו"ט וחל על איסור שביעית, ומתירן דמתני' מיירי בעשר נטיעות, דמותר לחרוש בשבילן ערב שביעית עד ר"ה, וחורש ביו"ט של ר"ה מיירי, ונמצא דאיסור יו"ט ואיסור שביעית באין בבת אחת עכ"ד.

ומו"ר זצ"ל בספרו אלף דבר כת"י (אות ל"א) העיר, דהנה התוס' רי"ד במסכת קידושין (דף ג.) הקשה, דאיך חלין ב' איסורים בבת אחת נימא כל שאינו בזה אחר זה אפילו בבת אחת אינו, ומתירן דהאי מינייהו מפקת עיי"ש, וכתב הברוך טעם בשער הכולל (דף ב), דלפי"ז היכא דבאין ב' איסורין בבת אחת ואחד מהם הוא כולל או מוסיף זה האיסור חל והשני אינו חל, דל"ש לומר האי מינייהו מפקת, כיון דיש להפקיע האיסור שאינו כולל ומוסיף ואינו בזה אחר זה, ולקיים האיסור שהוא כולל או מוסיף שישנו בזה אחר זה עיי"ש, וכ"כ השאג"א (סי' ע"ב), וא"כ הכא הרי איסור שביעית הוא מוסיף דאסור אף בחרישה כל שהוא [ועיין בשאג"א (סי' ע"ו) ובשער המלך הלכות יסודי התורה, ובטעם המלך (שם) דהיכא דאחד מוסיף שלא כד"א חשוב מוסיף עיי"ש], ומעתה כיון דאיסור שביעית חייב בכל שהוא, א"כ הוי כולל על יו"ט, והדקל"ד איך חל יו"ט אשביעית, אע"ג דהווי בב"א, ועכצ"ל דהתנא דמתני' ס"ל דגם ביו"ט חייב בכל שהוא ושפיר חל בבת אחת עכ"ד.

היוצא לנו מזה, דלמ"ד אין איסור חל על איסור ככולל, ותקשה איך חל איסור יו"ט על איסור שביעית, ועכצ"ל דמיירי ביו"ט של ראש השנה דחל בבת אחת, ולפי"ז עכצ"ל דגם ביו"ט איסור חרישה הוא בכל שהוא, ולא הוה אפשר לקיי"ש לחרוש בכל שהוא, משא"כ למ"ד איסור חל על איסור ככולל, י"ל דס"ל דביו"ט ליכא איסור בכל שהוא, והרי אפשר לקיי"ש לחרוש בכל שהוא, ושפיר י"ל דלא אמרינן עשה דוחה ל"ת.

והנה בשו"ת קול אריה חיו"ד (סי' ע"א בהג"ה) כתב הטעם דאמרינן אין איסור חל על איסור ככולל, דאמרינן במסכת זבחים (דף ע.ב) ובמסכת חולין (דף ק"ג), מדכתוב וחלב נבלה וחלב טריפה יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוהו, התורה אמרה יבוא איסור

ולפי"ז כתב בשו"ת אבני ציון (ח"א סי' י"א אות ה') דזה אי אמרינן באיסור עשה אי עביד מהני, או גם באיסור עשה אמרינן אי עביד לא מהני, תליא אי ס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין או אין מלמדין, דאי ס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין שפיר ילפינן מכאן דבכל עשה אמרינן אי עביד מהני, משא"כ אי ס"ל דשני כתובים הבכ"א אין מלמדין אז אמרינן גם באיסור עשה אי עביד לא מהני עיי"ש.

ובזה יבואר שייכות הלכה זו לפרשתן, כשהתורה אומרת לנו כי ירחיב ה' אלקיך את גבולך כאשר דיבר לך, הכוונה בפשיטות דכל הגבול מה שהבטיח ה' לאאע"ה כל זה יתן ה' רק לנו, ולכאורה קשה דאמאי לא ירש ישמעאל כלום מנחלת אביו אברהם, וע"כ דלא שחרר אברהם את הגר, דס"ל אי עביד לא מהני אף באיסור עשה וכנ"ל, ולפי"ז ס"ל שני כתובים הבכ"א אין מלמדין, וס"ל דאין איסור חל על איסור בכולל, ולפי"ז איסור חרישה ביו"ט הוא בכל שהוא, ולא הוה אפשר לקיי"ש ע"י חרישה כל שהוא, ושפיר י"ל עשה דוחה ל"ת גבי עשה דכיסוי דם, ולכן עלה ונסתפק אם מותר לשחוט ביו"ט ודו"ק.

ב) עוי"ל, עפי"מ שהעיר מו"ר זצ"ל באלף דבר כת"י (אות קמ"ג), דבחורש איכא עוד לאו דשביתת כלים, דאיתא במסכת שבת (דף י"ח), אין נותנין חטיין לתוך הריחים של מים (וכש"כ בהחיים של יד ושל חמור דאדם מצווה על שביתת בהמתו), אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום, מאי טעמא, אמר רבה מפני שמשמעת קול (ואוושא מילתא בשבת ואיכא זילותא), א"ל רב יוסף, ולימא מר משום שביתת כלים, דתניא, ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו לרבות שביתת כלים (דכתיב לעיל מיניה למען ינח שורך וחמורך וגו'), אלא אמר רב יוסף, משום שביתת כלים עיי"ש, ולר' יוחנן דס"ל במסכת מנחות (דף ל"ד) השמר ופן הוא לאו עיי"ש.

ובספר חידושי חת"ס עמ"ס שבת (ס) ד"ה ואיתא כתב וז"ל, ואיתא תו בירושלמי, בית הלל מאי עביד בקרא דבית שמאי, תעשה כל מלאכתך היכי דעביד ליה בידים, נ"ל לפרש דס"ל לירושלמי ברייתא דשביתת כלים דכו"ע היא, ונהי היכי דהכלי עשה מלאכה מעצמו אפילו על ידי מעשה כגון רחיים מותר, אבל היכי שאדם עושה מלאכה בידו על ידי כלי של ישראל, כגון החוצב בנרגן של ישראל וכדומה, מצווה על שביתת כלי ואסור אף לבית הלל וכו' עיי"ש, ובספר חמדת ישראל קונטרס דרך חיים (סי' י"ח אות ב) כתב, דשביתת כלים לב"ש דילפינן מוכל אשר אמרתי אליכם תשמרו הוא לאו, דהשמר פן ואל הוא ל"ת, וכיון דאין עשה דוחה שני לאוין, א"כ גבי מילה דיש איסור חבלה וממילא איכא איסור דשביתת כלים וכו' עיי"ש שמפלפל באריכות בזה אי בעינן בשביתת כלים מלאכת מחשבת עיי"ש.

אך יש לתרץ קושיית השושנת העמקים, די"ל דלכן לא אמרינן בשחרר עבדו אי עביד לא מהני, לפימש"כ כ"ק רבינו זי"ע בחידושי סוגיות על הסוגיא אי עביד לא מהני, לדייק ממש"כ רשיז"ל במסכת תמורה (דף ט) לא תעביד, לא תעשה, דכוונתו לדייק דפלוגתא אביי ורבא אינו רק בל"ת אבל בעשה לכו"ע אמרינן אי עביד מהני, דאל"כ מה הוסיף רשיז"ל על לשון הגמ' שאמרו לא תעביד עיי"ש, וכ"כ הפנ"י במסכת גיטין (דף ז) ד"ה א"ל רב פפא לרבא, דאי עביד לא מהני לא אמרינן רק באיסור לא תעשה ולא באיסור עשה עיי"ש, וכ"כ בשירי קרבן בירושלמי פסחים (פ"ה), דהא דאמרינן אי עביד לא מהני זהו דוקא בלאו שלוקין עליו ולא באיסור עשה או בלאו שאין בו מעשה עיי"ש.

ולפי"ז כיון דכאן ליכא רק איסור עשה דלעולם בהם תעבודו, ובאיסור עשה הא אמרינן אי עביד מהני, ולכן מהני שחרור בעבד, וכה מצאתי בשו"ת חת"ס חאבהע"ז (ח"ב סי' ס"ג) שכ"כ וז"ל, ומ"מ סברת הפנ"י שלהי גיטין דמחלק בין עשה לל"ת מוכרח לכאורה, דאלת"ה תקשי ממשחרר עבדו איך מהני, אע"כ עשה שאני עכ"ל עיי"ש, [ועיין בשיטה מקובצת (ס) אות ט"ז שכתב וז"ל, לא תעביד, לאו דוקא לאו אלא אפילו לאו הבא מכלל עשה עיי"ש].

אך הקשה כ"ק מרן זי"ע, דלכאורה הא מפורש בסוגיא דאף בלאו הבא מכלל עשה פליגי, כדחזינן דפריך הגמרא מתורם מרעה על היפה וממין על שאינו מינו, דשם ליכא ל"ת רק לאו הבא מכלל עשה, אך י"ל דלהס"ד הוי ס"ל שאין חילוק, ולמסקנא דרבי קרא דתורם מהני י"ל דה"ה בכל מקום דליכא מלקות עיי"ש, וכ"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' ס) עיי"ש.

והנה לכאורה יש לנו עוד קרא דבעשה אמרינן אי עביד מהני, דהגמרא במסכת תמורה (דף ט) פריך, והרי מקדיש תמימין לבדק הבית דאמר רחמנא נדבה תעשה אותו זה קדשי בדק הבית, ותנן המקדיש תמימין לבדק הבית אעפ"י שהוא בלא תעשה מה שעשה עשוי, וכתב רשיז"ל דהוי ל"ת מדכתיב בתחלת הפרשה לאמור דדרשינן לר' יהודה לאו אמור כמבואר במסכת פסחים (דף מ"ב) ובמסכת תמורה (דף ט), אבל הרמב"ם בהל' ערכין (פ"ה-ה"ה) כתב, המקדיש בהמה טהורה תמימה לבדק הבית אעפ"י שעבר על עשה מה שעשה עשוי עיי"ש הרי דהרמב"ם ס"ל דהוי רק עשה, ועיי"ש בהלכה (י) שכתב דהוי לאו הבא מכלל עשה, ותמה הכס"מ דהא בברייתא איתא דהוא בל"ת, וכתב הלח"מ דל"ת דקאמר בברייתא הוי רק אסמכתא בעלמא, ולהכי כשהקשה בתמורה והרי מקדיש תמימין לבדק הבית דאמר רחמנא נדבה תעשה אותו, לא הזכיר בדבריו המקשה כלל לא תעשה, דהוי רק לאו הבא מכלל עשה ולא ל"ת עיי"ש, מבואר מזה דמקדיש תמימין לבדק הבית הוי רק עשה, וע"ז משני הגמרא דגלי קרא דמהני.

וכתב בספר עט סופר (כלל מ"ט פ"א), דלפי"ז שפיר מוכן סברת הפנ"י הנ"ל דמצוה דאפשר לקיים ע"י שליח נשים חייבות, דמה"ט אינה פטורה אלא ממצות הגוף כיון דעליה גופא רמיא החיוב יש לחוש שתמנע מלעשות חובתה לבעלה, משא"כ במ"ע שיכולה לקיים ע"י שליח א"כ שפיר תוכל לעשות חובתיה בבית ולקיים המצוה ע"י שליח עיי"ש, ועיין בספר יד שאול יור"ד (ס"ו רס"א) שכתב כע"ז.

ובשו"ת בית יצחק (חידו"ד ח"א סי' צ"ד אות י') הביא סברת האבודרהם הנ"ל, והביא דגם התשב"ץ במגן אבות (פ"ב מ"ו) כתב כן עיי"ש, אך כתב דהדברים הנ"ל נאמרו על דרך דרוש, דהרי בכבוד אב דאמרינן במסכת קידושין (דף ל:) שהאשה פטורה מכבוד אביה מטעם שרשות אחרים עליה, ואמרינן עלה דבנתגרשה מבעלה חייבת בכבודו, וכ"ה גם בירושלמי (סו) נתגרשה או נתארמלה חייבת.

ולפי"ז דכל הטעם דנשים פטורות ממצוה"ג משום דמשועבדות לבעלה, א"כ הו"ל למימר דבנתגרשה או נתארמלה וכמו"כ כל הנשים הפנויות חייבות בכל מצוה"ג, וזה דבר שלא שמענו מעולם, וצ"ל דבדואי גם היכא דלא שייך טעם הנ"ל מ"מ נשים פטורות, דהא קיי"ל דלא דרשינן טעמא דקרא עכ"ד, ומוכח מזה דהא מילתא אי נקטינן סברת האבודרהם הנ"ל זהו רק אי דרשינן טעמא דקרא, וכ"כ בשו"ת שם אריה או"ח (ס"ו ב), ובספר חמדת ישראל קונטרס נר מצוה (חלק הלאין אות א').

וידוע מחלוקת הראשונים אי זוכחת הוי מ"ע בפני עצמו, או דהוה רק היתר ותיקון הלאו שיזבח כדי שלא יאכל נבילה ואבר מן החי, עיין במסכת שבועות (דף כ"ד) בתוס' ד"ה האוכל, דשיטת הריצב"א הוא דהוה רק תיקון הלאו עיי"ש, ובשו"ת דברי יציב יור"ד ח"א (ס"ו א' אות ט') כתב, דיש לתלות זאת במ"ש החינוך (מצוה תנ"א) וז"ל, ועוד נאמר בטעם השחיטה מן הצואר ובסכין בדוק, כדי שלא נצער בעלי החיים יותר מדאי, כי התורה התירן לאדם למעלתו לזון מהם ולכל צרכיו, לא לצערן חנם, וכבר דברו חכמים הרבה באיסור צער בעלי חיים במסכת ב"מ (דף ל"ב) ובמסכת שבת (דף קכ"ה), אם הוא אסור מדאורייתא עיי"ש, והעלו לפי הדומה שאסור מדאורייתא עכ"ד.

ולפי"ז י"ל דלטעם החינוך שפיר י"ל דזוכחת הוא עשה מיוחדת בפ"ע ואינה קשורה לאיסור אבמה"ח ונבילה, אך זהו רק אי ס"ל דצער בעלי חיים דאורייתא, משא"כ אי ס"ל דצער בע"ח הוא מדרבנן אין לומר דהתורה צוותה השחיטה מטעם צער בעלי חיים, וע"כ י"ל כשיטת הריצב"א דזוכחת הוא רק תיקון הלאו עכ"ד.

ולפי"ז י"ל דלא שייך לומר דמצות כיסוי הדם היא דוחה ללאו דחרישה, כיון דאיכא שני לאוין ואין עשה דוחה שני לאוין, אך אי ס"ל השמר דעשה הוא רק עשה אז שפיר י"ל דדוחה עכ"ד מו"ר צ"ל.

ולכאורה יש להביא ראיה דהשמר דעשה הוי לאו, דאיתא במסכת קידושין (דף כ"ט), דנשים פטורות ממ"ע דמילה, דכתיב וימל אברהם את יצחק בנו כאשר צוה אותו אלהים, ודרשינן אותו ולא אותה, והקשו התוס', דלמ"ל קרא דנשים פטורות תיפ"ל דהוי מ"ע שהז"ג שנימול בשמיני ללידתו ונשים פטורות עכ"ק.

ובהואיל משה ויקרא (דרוש י' לפסח) כתבנו ליישב קושית התוס', דבמצות מילה כתיב בפרשת לך (פרשה י"ז-ט"ו) ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך אחריו לדרתם, זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריו המול לכם על זכר, ואיתא במסכת מנחות (דף ל"ו:) דרבי יוחנן ס"ל דהשמר דעשה הוי לאו עיי"ש, וכתבו התוס' במסכת ר"ה (דף ג:) ד"ה תשמר, דלרבי יוחנן דס"ל השמר דעשה הוי לאו, ולרע"ק דס"ל ושמרת את החקה הזאת למועדה קאי אפסת, הוי מצות פסח בלאו עיי"ש, ולפי"ז יש לתרץ קושית התוס' דכיון דכתיב תשמר גבי מצות מילה, וא"כ במילה איכא עשה ול"ת לרבי יוחנן דהשמר דעשה הוי לאו, וי"ל דנשים חייבות מכת הלאו שבו ולכן איצטריך למיכתב אותו ולא אותה, ומוכח מקרא דאותו דהשמר דעשה הוא לאו.

אך בספר פני יהושע כתב לתרץ קושית התוס', די"ל דהך כללא דנשים פטורות ממ"ע שהז"ג לא שייך אלא במצות הגוף דאי אפשר לקיים על ידי שליח, כגון לולב שופר סוכה ותפילין, משא"כ במצות האב על הבן שאפשר לקיים על ידי שליח נשים חייבות אף דהוה מעשה"ג, וכיון דמצות מילה אפשר לקיים על ידי שליח, א"כ י"ל דגם נשים חייבות אף דהוה מעשה"ג, ולכן איצטריך הקרא דאותו ולא אותה עיי"ש.

וכתבו האחרונים בהסבר דברי הפני יהושע, דהנה הטעם דנשים פטורות ממצוה"ג, כתב הכלבו (ס"ו ע"א), מפני שהאשה משועבדת לבעלה והאשה היא לעזר לאיש, והוא ימשול בה להנהיגה ולהדריכה בדרכיו ולעשות כל מעשיה על פיו, והיותה על הדרך הזה היא סבה גם כן שהיא פטורה מכל זה, כי אלו היתה טרודה לעשות המצוה בזמנה, היה הבעל בלא עזר בימים הם, והיתה הקטטה נופלת בהם, ותסור הממשלה המכוונת לתועלתו ולתועלתה, לכן פטרה רחמנא מכל מצוה"ג, משא"כ במ"ע שלא הז"ג שגם אם תהיה עסוקה עדיין תוכל לקיים המצוה לאחר זמן, ועת וזמן לכל חפץ חייבות בהן ע"כ.

מילה כשרה בנכרי, א"כ הרי אפשר למול על ידי עכו"ם עיי"ש, ונודע קושית הגרע"א דאיך ילפינן במסכת חולין (דף י"א.) דאזלינן בתר רוב מפסח ופרה ועגלה ערופה, משום שאי אפשר לבדוק עיי"ש, הא שפיר י"ל דבדקינן על ידי עכו"ם עכ"ק.

אך י"ל, דבשו"ת פני יהושע חיוור"ד (סי' א) הקשה, דלשיטת רש"י במסכת בבא מציעא (דף ע"א.) דלחומר אמרינן יש שליחות לעכו"ם עיי"ש, א"כ אמאי הוצרכו לגזור על אמירה לעכו"ם תיפ"ל דאסור מטעם שליחות עכ"ק.

אך נודע מש"כ הבית מאיר חאבע"ז (סי' ה), לתרץ, דמה"ל לא נאסרו מלאכות שבת כשעושה על ידי שליח, וטעם הדבר משום דלא נאסר לעשות עבירה על ידי שליח, רק היכא שעצם הדבר נמאס בעיני ה' והקפידה התורה שלא יתעבד המעשה, ולכן מה לי הוא מה לי שלוחו, משא"כ במצות שמירת שבת אין ענינו שעצם המלאכה מאוסה בשבת, דהלא קיי"ל במסכת שבת (דף י"ז.) דמותר להתחיל מלאכה בערב שבת אעפ"י שנגמר בשבת, אלא רצון השי"ת הוא שיהא גוף האדם שובת וכדכתיב למען ינוח, ולכן כל איסורא דמלאכת שבת רמיא אגופו, שגופו לא יעשה מלאכה אלא שיהא גופו נח, ולכן כשאינו עושה בעצמו וגופו שובת ממלאכה הרי נתקיים רצון התורה, דאין לחלק בין אם התחיל בער"ש ונגמר מעצמו בשבת, ובין עושה על ידי שליח, דכל שגופו נח רחמנא שריא, ולכן כל שגופו שובת הריהו שומר שבת כהלכתה, ולכן שפיר הוצרכו חכמים לגזור ולאסור אמירה לעכו"ם, דמטעם שליחות לחוד לא היה שום איסור בכך עכ"ד, ועיין בישועות יעקב חאבע"ז (סי' ע).

אך החת"ס בשו"ת חאו"ח (סי' פ"ד) הביא קושית הפני יהושע הנ"ל, וכתב דכיון דלא תירץ כדברי הבית מאיר הנ"ל מוכח דלא ס"ל ליסוד הנ"ל, וכתב שכן משמע בדברי רש"י במסכת שבת (דף ק"ג.) דאיתא שם, מי שהחשיך בדרך נותן כיסו לנכרי (מכבוד יום), ופריך הגמ', מאי טעמא שרו ליה רבנן למיהב כיסיה לנכרי, וכתב רש"י והרי הוא שלוחו לישאנו בשבת עכ"ל, ומדלא פירש דקושית הגמ' הוא, מ"ט שרי הרי אמירה לנכרי שבות, ומבואר דהא גופא טעמא דאסור אמירה לנכרי משום דבשבת מהני שליחות, ורש"י לשיטתו במסכת ב"מ דלחומר אמרינן יש שליחות לעכו"ם עיי"ש.

ואיתא בשבת (דף ע"ב), אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, הזורע והחורש והקוצר והמעמר והדש והזורה וכו' עיי"ש, והרמב"ם בה' שבת (פ"א ה"א) כתב וז"ל, מלאכות שחייבין עליהן סקילה וכתר במזיד או קרבן חטאת בשגגה, מהן אבות ומהן תולדות, ומנין כל אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, ואלו הן, החרישה והזריעה והקצירה והעימור והדישה והזריה וכו' עיי"ש, ודקדק התוס' יו"ט על שינוי הלשונות, דבמתני' נקט במנין המלאכות הזורע והחורש וכו' דזהו ע"ש האדם העושה אותן, ואלו הרמב"ם נקט החרישה והזריעה ע"ש עצם הפעולה עיי"ש.

ואיתא במסכת ב"מ (דף ל"ב), תנו רבנן פריקה בחנם טעינה בשכר, ר"ש אומר זו וזו בחנם, מאי טעמייהו דרבנן, דאי ס"ד כר"ש, לכתוב רחמנא טעינה ולא בעי פריקה, ואנא אמינא ומה טעינה דלית בה צער בעלי חיים וליכא חסרון כיס (אם לא יטעון) חייב, פריקה דאית בה צער בעלי חיים וחסרון כיס (שהבהמה נשברת תחת משאה) לא כש"כ, אלא למאי הלכתא כתביה רחמנא, לומר לך פריקה בחנם טעינה בשכר (הלכך אי לא כתב פריקה ואח"כ מק"י הוה אמינא דיו לבא מן הדין להיות כדון מה טעינה בשכר אף פריקה בשכר) עיי"ש.

ובמסכת שבת (דף ק"ח.) ברש"י ד"ה צער כתב וז"ל, צער בעלי חיים דאורייתא שנאמר עזוב עזוב עמו, ואיכא מאן דדריש טעמא דקרא משום צער בעלי חיים באלו מציאות עיי"ש, ולפי"ז מאן דס"ל דצער בעלי חיים דרבנן ס"ל כר' יהודה במסכת ב"מ (דף ק"ט.) דלא דרשינן טעמא דקרא, ועיין בספר שמחת החג על הגש"פ בסמיכה לחיים בפסקא דחד גדיא שהאריך בזה עיי"ש.

ובזה יבואר שייכות שאלת המדרש להאי קרא, דעד האינדא לא קמבע"ל אי רשאי לכתחלה לשחוט ולכסות ביו"ט, דהוי פשיטא ליה דאסור, דאי"ל דעשה דכיסוי דוחה לל"ת דיו"ט, דאדרבה לא לשחוט ולא ליכסי, ואי משום עשה דשמחת יו"ט גם זה אינו דוחה לאו דיו"ט, ו"ז דבחורש איכא איסור שביתת כלים דהשמר דעשה הוא לאו, ואין עשה דוחה שני לאוין.

אך כיון דאמר הכתוב כי ירחק ממך המקום וגו' וזכחת מבקרך ומצאנך, וכתב רש"י"ל דלמדנו מכאן שיש ציווי בזביחה, ומשמע מזה דעשה דזבחת הוה מ"ע בפני עצמו, והטעם הוא משום דצער בעלי חיים הוא דאורייתא ודרשינן טעמא דקרא דעזוב תעזוב, וא"כ הא דנשים פטורות ממעשהז"ג משום דמשועבדת לבעליהן והיכא דאפשר לקיים ע"י שליח נשים חייבות, וי"ל דלכן איצטריך קרא למעט דאשה פטורה מלמול, ולפי"ז י"ל דהשמר דעשה הוי עשה, וליכא לאו דשביתת כלים, ולפי"ז י"ל כהט"ו דלמאי דמהפכינן מתני' דהשוחט א"כ לב"ה רשאי לשחוט אפילו בלא עפר מוכן משום דיבוא עשה דוכסהו וידחה לל"ת, ולכן התעורר המדרש לשאול אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לכסות דם שחיטה ביו"ט, והיינו אי נקטינן דאליבא דב"ה שוחטין אפילו לכתחלה או לא ודר"ק.

ג) עוי"ל, דלכאורה י"ל דלא שייך לומר עשה דוחה ל"ת, דהלא אפשר לקיים שניהם שיחרוש על ידי עכו"ם, דאמירה לעכו"ם הוא שבות, ומצות כיסוי יקיים בעצמו, והיכא דאפשר לקיים שניהם לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, ועיין בשו"ת הרשב"א (סי' שכ"ט) שהקשה, אהא דאיתא במסכת יבמות (דף ו'), דמיתת בית דין אינו דוחה שבת עיי"ש, אמאי אינו דוחה, נקטול על ידי עכו"ם דליכא אלא שבות דרבנן עיי"ש, ובשער המלך בהל' ע"ז (פ"ב) הקשה, דאמאי מילה דוחה שבת, למ"ד

ולכאורה יש להביא ראיה דמלאכה שאצל"ג חייב, דאיתא במסכת זבחים (דף צ"ז), אמר רבא, אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, שנאמר ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר, אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי ניתי עשה (דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולדחי את לא תעשה, אלא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עיי"ש, והקשו התוס' הא למ"ל קרא דאינו דוחה, תיפ"ל דבעידנא דמיעקר ללאו דשבירת העצם לא מקיים העשה דאכילה, ובלא"ה ליכא למימר עשה דוחה ל"ת, והיכא ילפינן מכאן דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עכ"ק.

ובפשיטות י"ל, עפימש"כ המפרשים דלר' יהודה דס"ל מלאכה שאצל"ג חייב, י"ל עשה דוחה לא תעשה אף היכא דל"ה בעידנא, מדגלי קרא בשריפת קדשים דלא דחי ללאו דיו"ט, והקשו בתוס', דאמאי לא ילפינן מכאן דעשה דוחה ל"ת, מדגלי קרא דהכא לא דחי הא בעלמא דאיכא ל"ת אמרינן דהעשה דוחה הלאו, ותירצו דשאני יו"ט דהותר מכלל לצורך אוכל נפש עיי"ש.

וא"כ אי ילפינן משריפת קדשים דעשה דוחה ל"ת, י"ל דדחי אף היכא דל"ה בעידנא, לפימש"כ בשער המלך ה' יו"ט (פ"א ה"ד) בשם מקראי קודש, דבשריפת קדשים איכא גם משום כיבוי דבשרא אגומרי הוה מכבה, וא"כ שריפת קדשים ל"ה בעידנא, דאיסור כיבוי איכא מיד כשמניח הבשר על האור, ומצות שריפת קדשים אינו מקיים רק בשריפה, והטעם דלא ילפינן משריפת קדשים דעשה דוחה ל"ת, דשאני יו"ט דהותר מכלל אצל אוכל נפש, משא"כ במלאכת יו"ט שפיר יש למילף מיו"ט גופיה דגלי קרא דאסור לשרוף קדשים ביו"ט, הא בלאו קרא שפיר מותר לשרוף אע"ג דלא הוה בעידנא, ולפי"ז מוכח משריפת קדשים דאמרינן עשה דוחה ל"ת אף אם ל"ה בעידנא.

אך לר"ש דס"ל דמלאכה שאצל"ג פטור ליכא בשריפת קדשים משום כיבוי כמבואר שם בשעה"מ, ולדידיה לא מוכח דאמרינן עשה דוחה ל"ת אף אם ל"ה בעידנא עכ"ד, ולפי"ז י"ל דהגמרא אזלא למ"ד דמלאכה שאצל"ג חייב, וילפינן משריפת קדשים דאמרינן עשה דוחה ל"ת אף היכא דל"ה בעידנא, ושפיר ילפינן מכאן דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש ומיזבש קושית התוס',

אולם י"ל דמלאכה שא"צ לגופה פטור, וקושית התוס' יש לתרץ כמו שתירצו המפ', עפימש"כ בספר ברוך טעם דבל"ת דאפשר בשאלה דהוא קיל ולא צריכין לילפותא דעשה דוחה ל"ת מכלאים בציצית, אז י"ל דעשה דוחה ל"ת אף דל"ה בעידנא, ולפי"ז הלאו דשבירת עצם ישנו בשאלה, שאם ישאל על הפסח יהא מותר לשבור העצם, ועשה דאכילת הפסח הרי אינו בשאלה עכ"ד.

ובספר גן דוד על מלאכת שבת (דף כ"ו. מדפ"ה ט) כתב ליישב, הנודע פלוגתת המפ' אי המלאכה שנאסרה בשבת הוא איסור גברא כדי שישבות, וכל המלאכות המה עיקר איסור שלהם מטעם למען ינוח, או אם הוא איסור חפצא משום דהמלאכה גופה תועבה הוא.

וזה תלוי בפלוגתת ר"ש ור"י אי מלאכה שאצל"ג חייב או פטור, דמאן דס"ל דמשאצל"ג פטור ס"ל דמלאכת שבת הוא איסור גברא, וכיון דמלאכת מחשבת אסרה תורה, לכן היכא שאין תכלית כוונתו למלאכה אף שנעשה המלאכה ממילא פטור, דאין על המלאכה איסור חפצא, ורק הוא מוזהר לשבות ואין חייב רק במתכוון לעשות המלאכה ושלא לנוח, והמ"ד דס"ל דמשאצל"ג חייב ס"ל דמלאכת שבת דאסרה התורה הוא איסור חפצא משום דהמלאכה גופה תועבה, וע"כ אעפ"י שהוא אינו מתכוין לתכלית המלאכה, מ"מ כיון שהמלאכה נעשית ממילא חייב כיון דהמלאכה גופה תועבה והרי נעשית.

והנה המשנה נקט המכבה והמבעיר, כיבוי ואח"כ מבעיר, והרמב"ם נקט וההבערה והכיבוי, הבערה ואח"כ כיבוי, וכתב הראש יוסף עמ"ס שבת (דף ע"ג.) ד"ה ואפשר כי המשנה, דהמשנה אזיל אליבא דר"ש דס"ל משאצל"ג פטור, ומכבה אינו חייב אא"כ עושה פחם ע"מ להבעיר כדאיתא בפרק במה מדליקין (דף כ"ב.), ומשו"ה תנן מכבה ומבעיר היינו לגלות שאינו חייב בכיבוי רק ע"מ להבעיר היינו בעושה פחם, אבל הרמב"ם דכתב בהל' שבת (פ"א-ה"י), כל העושה מלאכה בשבת אף על פי שאינו צריך לגופה חייב עליה עיי"ש, וא"כ גם כשמכבה שלא על מנת להבעיר חייב, ע"כ היפך הסדר כדרך הרגיל מבעיר ואח"כ מכבה, לומר שאינו תלוי חיוב הכיבוי בהבערה עכ"ד, וכ"כ בספר מגן אבות, ועיין בשו"ת ערוגת הבושם חאו"ח (סי' ע"ט).

ולפי"ז שפיר מדוייק דברי המשנה והרמב"ם, דהמשנה דקאי אליבא דר"ש כדברי הראש יוסף הנ"ל, וא"כ סוברת דמלאכת שבת הוא איסור גברא, וע"כ נקט המשנה הזורע והחורש על הפועל, כי כל מלאכת שבת הוא איסור גברא ולא איסור חפצא, אבל הרמב"ם דס"ל דמשאצל"ג חייב, ולפי"ז ס"ל דאיסור שבת הוא איסור חפצא משום דהמלאכה גופה תועבה, ולכן נקט הזריעה והחרישה על הפעולה כי הוא איסור חפצא מצד שהמלאכה גופה תועבה עכ"ד.

ולפי"ז י"ל דאי איסור מלאכה בשבת הו"ל רק אגברא, והיינו דאינו אלא על האדם עצמו, א"כ כשעושה על ידי שליח לא הוי איסור כלל, משא"כ אם עצם המלאכה הו"ל דבר תועבה משום דהוי איסור חפצא, אז אין לעשות אפילו על ידי שליח, דאסור לו לאדם לגרום שייעשה מלאכה בשבת, שהרי עצם המלאכה תועבה.

פשיטא דכן הוא, דהא בהך פרשה כתיב איסור בשר תאווה, איש אשר ישחט בשר תאווה ואל פתח אוהל מועד לא הביאו, ודבר זה לא יהיה נוהג רק במדבר, וא"ש זה הדבר, ומאי מקשה מיניה ומשני שאני התם דכתיב לדורותם, הא מצינן לפרושי הקרא כפשטיה זה הדבר דיהא נוהג באותו הדור בלבד עכ"ק.

ובשו"ת קב זהב בסופו (דף ע"ח), כתב, דאה"נ דהסוגיא בב"ב לא אתיא כר' ישמעאל אלא כר"ע דבא לאסור להם בשר נחירה וקרא דשחוטי חוץ לא מיירי באיסור בשר תאווה, והעלה שם דמה דאמרין דהגזירה שוה אתיא לומר דיש שאלה בהקדש היינו דוקא לר"ע, משא"כ לר' ישמעאל דס"ל דזה הדבר דכתיב בשחוטי חוץ היינו כפשטיה, דאיסור בשר תאווה יהא נוהג רק בדור הזה, ולא אתיא הגזירה שוה דזה זה להכי, ונקטינן דאין שאלה להקדש עיי"ש.

והנה מקרא דכי ירחיב מוכח משמעותו כר' ישמעאל להתיר בשר תאווה, ורק מקרא דכי ירחק מוכח כר"ע, וכמ"ש התוס' בחולין (דף י"ז) ד"ה ר"ע, ועיין בישמח משה (בפרשתינו).

ובזה יבואר המדרש, כיון דמקרא דכי ירחיב מוכח כר' ישמעאל וע"כ דאין שאלה בהקדש, וא"כ שוב א"א לתרץ קושית התוס' דלכן הו"א דדוחה אף דל"ה בעידנא משום דהל"ת קיל דאפשר בשאלה, דהלא ס"ל דאין שאלה בהקדש, וע"כ דילפינן משריפת קדשים ביו"ט דדחי אף שלא בעידנא, וע"כ מוכח מכאן דמלאכה שאינה צריכ לגופה חייבין עליה, ולפי"ז איסור שבת הוא איסור חפצא, א"כ אין לעשות אפילו על ידי שליח, ולא הוה אפשר לקיים שניהם לחרוש על ידי עכו"ם, ולפי"ז י"ל כהטו"ז דלמאי דמהפכינן מתני' דהשוחט א"כ לב"ה רשאי לשחוט אפילו בלא עפר מוכן משום דיבוא עשה דוכסהו וידחה לל"ת, ולכן התעורר המדרש לשאול אדם מיראל מהו שיהא מותר לו לכסות דם שחיטה ביו"ט, והיינו אי נקטינן דאליבא דב"ה שוחטין אפילו לכתחלה או לא ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

אך זהו רק אי ס"ל דיש שאלה בהקדש שפיר י"ל דהל"ת קיל משום דישנו בשאלה, משא"כ אי ס"ל דאין שאלה בהקדש, אז א"א לומר דלכן דוחה אף דל"ה בעידנא משום דהל"ת קיל דישנו בשאלה, וע"כ מוכח מכאן דמלאכה שא"צ לגופה חייב.

ואיתא במסכת ב"ב (דף ק"כ), אמר מר, באבות הוא אומר וכל בת יורשת נחלה, באבות אין בבנים לא, מאי משמע (דהאי קרא לא מישתעי אלא באותו הדור), אמר רבא אמר קרא זה הדבר, דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור הזה, אמר ליה רבה זוטי לרב אשי, אלא מעתה זה הדבר דשחוטי חוץ הכי נמי דלא יהא נוהג אלא בדור זה, שאני התם דכתיב לדורותם, זה הדבר דראשי המטות הכי נמי דלא יהא נוהג אלא בדור זה, אמר ליה ההוא יליף זה זה מהתם, (וה דהפדת נדריים מזה דשחוטי חוץ דכתיב ב' דורות ה"נ דורות), ופריך האי נמי לילף זה מזה (לענין הסבת נחלה נילוף זה ידי' מזה דשחוטי חוץ לדורות), ומשני האי מאי בשלמא התם (בשחוטי חוץ ובנדרים להכי כתב זה) איצטריך לגזירה שוה (והלכך דרשינן ליה נמי להך גזירה שוה דאמרו דקיי"ל אין גזירה שוה למחצה), הכא (בהסבת נחלה) למאי איצטריך, לשתוק קרא מיניה ואנא ידענא דלדורות הוא, (מידו דהוה אשאר מצות דעלמא, דלא גרע האי לאו משאר לאוין שבתורה שהיו נוהגין לעולם, אלא מדכתבי" ש"מ למעוטי אתא דאינה נוהגת אלא בדור הזה), מאי גזירה שוה (דילפינן זה בנדרים וזה דשחוטי חוץ אהרדי), אמר רב ששת לומר שיש שאלה בהקדש (כמו דיש שאלה בנדרים) עיי"ש.

והקשה בספר יערות דבש (ח"ב דרוש י"ט) מהא דאיתא במסכת חולין (דף ט"ז), כי ירחיב ה' אלקיך את גבולך כאשר דבר לך ואמרת אוכלה בשר וגו', ר' ישמעאל אומר, לא בא הכתוב אלא להתיר להם בשר תאווה, שבתחלה נאסר להם בשר תאווה (שאין יכולין לאכול אלא בשר שלמים ואם היו שוחטין בלא קרבן ה' עונשם כרת דכתיב באיסור שחוטי חוץ ואל פתח אוהל מועד לא הביאו) משנכנסו לארץ הותר להם בשר תאווה וכו', ור"ע ס"ל דלא בא הכתוב אלא לאסור להן בשר נחירה שבתחלה הותר להן בשר נחירה משנכנסו לארץ נאסר להן בשר נחירה וכו' עיי"ש.

וכיון דלר' ישמעאל הך קרא דואל פתח אוהל מועד לא הביאו דכתיב בשחוטי חוץ מיירי באיסור בשר תאווה, א"כ מאי פריך זה הדבר דשחוטי חוץ הכי נמי לא יהא נוהג אלא בדור הזה,